

УДК 351.773.1

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛADOVA ДЕРЖАВНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В. А. Ільяшенко,
докторант, НАДУ при Президентові України

У статті автор розглядає продовольчу безпеку як пріоритет агропродовольчої політики держави, її продовольчий, сільськогосподарський, зовнішньоекономічний, а також агропромисловий аспекти, обґрунтовує поняття "агропродовольча політика".

The author examines a food safety as priority of an agrofood policy of the state, its food, agricultural, external economic, and also agroindustrial aspects, a "agrofood policy grounds a concept" in the article.

ВСТУП

Формування в Україні соціально орієнтованої економіки вимагає вирішення стратегічного завдання — створення потужного агропродовольчого комплексу для забезпечення потреб населення в продуктах харчування на рівні економічно розвинутих країн, що є показником досягнення достатнього рівня продовольчої безпеки. Лише забезпечивши населення продовольством, держава може витратити матеріальні і трудові ресурси на інші види виробництва. Структура національного виробництва в розвинутих країнах значною мірою визначається рівнем ефективності виробництва в галузях, які створюють продукти харчування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити особливості продовольчої безпеки як складову державної продовольчої політики України.

РЕЗУЛЬТАТИ

У подальшому забезпеченні продовольчої безпеки є дві альтернативи: або визнання АПК пріоритетною галуззю і збільшення його частки в структурі державного бюджету, або згортання власного виробництва сільськогосподарської сировини та продовольства під тиском імпорту їх з країн, що використовують ресурсозберігаючі технології.

Розглядаючи продовольчу безпеку як пріоритет агропродовольчої політики, визначимось із поняттям "пріоритет". Пріоритет (від лат. *prіor* — перший, старший, значніший) означає переважне право, значення чогось. Вживається термін "пріоритет" як засіб для підкреслення проблемності ситуації, конкретизації уваги

на її значному загостренні.

Існують вихідні позиції, які дозволяють визначити пріоритетність проблеми:

— виняткове значення проблеми у науковому чи практичному значенні, вирішенням, розв'язанням якої буде забезпечено вихід на фактично нові позиції, а досягнення запланованих результатів забезпечить провідне місце на державному, європейському чи навіть світовому рівнях;

— надзвичайно великий гальмуючий вплив невирішеної, застарілої проблеми на інші, зв'язані з нею чи суміжні, її загострення у разі неприйняття адекватних заходів, переходом у кризовий стан;

— відсталість окремих сфер життєдіяльності від національних стандартів, а за їх відсутності — від показників, що характеризують середні значення по країні [1].

Як показує критичний аналіз причин, що передують визнанню продовольчої безпеки як пріоритету агропродовольчої політики, її сучасний рівень в державі відповідає викладеним вище вихідним позиціям, про що неодноразово зазначалося як на державному рівні, так і на рівні науково-практичних конференцій, конгресів, у наукових працях вчених.

На можливість виникнення проблем з забезпеченням продовольчої безпеки в умовах кризової ситуації в Україні, її аграрному секторі вказують і інші вчені [2], які пов'язують можливість "продовольчої небезпеки" в Україні з аграрною кризою, нечіткою аграрною політикою у вирішенні продовольчої проблеми та проведенні аграрної реформи. Тільки виважені заходи в проведенні аграрної реформи можуть забезпечити продо-

вольчу безпеку. Для цього необхідно формувати принципово нову національну агропродовольчу політику [3].

З розпадом СРСР продовольча проблема в Україні, як і в інших новоутворених державах, загострилась. Непослідовність і затягування у проведенні аграрної реформи обумовили значний спад виробництва сільськогосподарської продукції. Споживання основних продуктів харчування на душу населення знизилось майже на третину, що загостило увагу до проблем продовольчої безпеки держави.

Нині існуючі об'єми сільськогосподарського виробництва забезпечують лише основні внутрішні потреби країни. В країні рівень продовольчого забезпечення підтримується на рівні мінімальних фізіологічних потреб у продовольчих товарах. Це — пороговий рівень продовольчої безпеки. При збереженні негативних тенденцій країна може опинитися перед загрозою втрати важливих позицій економічної безпеки.

Національна продовольча безпека України — це гарантована здатність держави на принципах самозабезпечення базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності, незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов, задовольняти потреби населення продуктами харчування в необхідних обсягах, асортименті і якості на рівні, який забезпечує здоров'я та розвиток кожної людини.

Особливість забезпечення продовольчої безпеки України (в порівнянні з деякими іншими країнами) полягає не лише в самозабезпеченні основними видами продовольства, але й у створенні потужного експортного агропродовольчого потенціалу. Цьому сприяють природно-кліматичні умови України, наявність майже 40% світових чорноземів.

Повноцінна система продовольчої безпеки України має охоплювати такі складові: стійка система продовольчого забезпечення, що базується на потужному національному АПК, який здатний постійно забезпечувати населення продуктами харчування на необхідному рівні, адекватно реагуючи на кон'юнктуру продовольчого ринку; фізична і економічна доступність необхідної кількості і асортименту продовольства для різних категорій населення, що забезпечується їх платоспроможністю, яка не ставить під загрозу і не підриває задоволення інших основних потреб людини; система захищеності вітчизняного виробника продовольчих товарів від імпортої залежності як у формі продовольства, так і в формі ресурсного забезпечення.

Система національної продовольчої безпеки, на нашу думку, має базуватися на таких принципах: самозабезпеченість, незадежність, доступність, якість. Ці якісні характеристики слід враховувати при формуванні державної політики відносно продовольчої безпеки і забезпечувати такі

її напрями: ефективний розвиток АПК, зовнішньоекономічна діяльність у сфері АПК, формування доходів населення, забезпечення збалансованого і якісного харчування (рис. 1).

Система є стійкою, якщо вона самодостатня. Щоб система продовольчого забезпечення на рівні держави була самодостатньою, вона повинна базуватися на власному виробництві. Продовольче самозабезпечення передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва, що обумовлює незалежність держави у задоволенні базових потреб своїх громадян. Тому системоутворюючим ядром у забезпеченні продовольчої безпеки є АПК країни, з яким системно зв'язані підсистеми: збуту і розподілу продовольства; резервів продовольства; споживання продовольства; управління; кадрового забезпечення; інформаційно-консультативного забезпечення; фінансового забезпечення; матеріально-технічного забезпечення; наукового забезпечення тощо.

АПК охоплює три основні сфери: сфера сільського господарства; сфера виробництва засобів виробництва для АПК; сфера переробки, збереження, транспортування сільськогосподарської продукції і доведення її до споживача. Рівень і темпи розвитку сільського господарства та інших галузей АПК, забезпечення їх розширеного відтворення визначають можливість формування продовольчих ресурсів країни та здатність її забезпечувати себе продовольством. Крім того, зростання вітчизняного АПК стимулює розвиток багатьох інших галузей народного господарства.

Світова практика засвідчує, що лише та держава, яка здатна гарантувати забезпечення населення продуктами харчування за будь-яких умов, здатна проводити незалежну політику. Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли продовольча безпека держави не залежить від зовнішніх продовольчих поставок. Для запобігання ситуації залежності держава повинна нарощувати свій економічний потенціал, підвищувати ефективність агропромислового виробництва. Це особливо необхідно в умовах прагнення України інтегруватися як повноцінний партнер у європейське та світове товариство.

Фізична доступність продовольства передбачає безперерйне його надходження у місця споживання в необхідних обсягах і асортименті, тобто можливість населення в межах своїх фінансових можливостей купити ті чи інші продовольчі товари, а за наявності особистого підсобного господарства чи садово-дачної ділянки виробити їх в своєму домогосподарстві, а також постачання продовольства спецспоживачам у обсягах і структурі, що відповідає нормативам. Економічна доступність визначається можливістю купувати різними групами населення про-

Рис. 1. Напрями формування державної політики забезпечення продовольчої безпеки

дукти харчування в необхідних об'ємах і асортименті за відповідними цінами, а також отримувати продовольство за рахунок засобів, які виділяє держава для утримання спецспоживачів.

Збалансованість та якість харчування передбачає споживання продуктів високої якості в кількості, достатній для раціонального харчування за енергетичною цінністю, та збалансованих за найважливішими елементами життєзабезпечення.

На новому етапі розвитку агропромислового виробництва, на думку академіка В.В. Юрчишина, що настав після організаційного завершення реформування земельних і майнових відносин власності та організаційно-правових перетворень на селі, на найближчі 10 років необхідно розробити аграрну (аграрно-продовольчу) доктрину. Вона, як системна єдність вихідних поглядів і положень про перспективи і стратегію розвитку сільського господарства, повинна лягти в основу аграрної політики, яка виражає конкретні кількісні, якісні та структурні параметри, а також шляхи і механізми їх досягнення [4].

Агропродовольчу політику необхідно формувати як систему економічних заходів, політичних установок і юридичних законів по забезпеченню продовольчої безпеки країни за рахунок вітчизняного виробництва.

Головним завданням агропродовольчої політики є створення ефективного агропромислового виробництва з метою найбільш повного забезпечення потреб населення в продуктах харчування незалежно від його платоспроможного попиту. Досягнення продовольчої безпеки в будь-якій економічній системі забезпечується лише на основі комплексного вирішення проблем виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Основні напрями агропродовольчої політики:

- формування високоефективної, соціально орієнтованої багатокладної економіки АПК як основи забезпечення продовольчої безпеки держави;
- реалізація стратегії і тактики розвитку агропромислового виробництва на основі розробленої моделі аграрних реформ з визначенням короткострокових, середньострокових

і довгострокових завдань та цільових державних програм виробничого і соціального призначення;

- збалансоване поєднання державного регулювання економіки агропромислового виробництва з економічною свободою підприємств і організацій в умовах ринку;

- створення законодавчо-правової бази оздоровлення соціально-економічної ситуації на селі;

- активна державна підтримка розвитку агропромислового комплексу, забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників;

- формування внутрішнього ринку продовольства на основі введення ефективного механізму формування продовольчих ресурсів, заснованого на економічному стимулюванні вітчизняних товаровиробників і розвитку ринкової інфраструктури;

- удосконалення ринкових механізмів цінового регулювання, в тому числі паритетних цінових відносин на сільськогосподарську і промислову продукцію;

- удосконалення кредитно-фінансової системи, податкової політики, страхування та інших механізмів ринкової економіки;

- відновлення та розвитку ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості;

- прискорення розвитку вітчизняних галузей, що виробляють засоби виробництва для сільськогосподарських товаровиробників, створення раціональної системи сервісного обслуговування, формування ринку матеріальних ресурсів;

- удосконалення земельних відносин, раціональне використання земель;

- забезпечення правової і економічної рівності всіх форм господарювання, відновлення зруйнованих потужностей великотоварного виробництва;
- фінансова підтримка селянських (фермерських) господарств;
- стимулювання розвитку кооперації і інтеграції підприємств всіх форм власності у виробництві, переробці, збуті сільськогосподарської продукції, агросервісному обслуговуванні, торгівлі і кредитуванні;

— освоєння новітніх ресурсозберігаючих технологій виробництва, збереження і переробки екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

— ефективна зовнішньоекономічна політика в інтересах забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників;

— соціальне відродження села, створення економічних умов для підвищення життєвого рівня селян;

— підвищення ролі регіонів (областей) у вирішенні продовольчої проблеми на основі розробки і реалізації програми стабілізації і розвитку агропромислового розвитку і систем ведення АПК;

— збереження і розвиток наукового потенціалу АПК, використання механізму економічного стимулювання діяльності вчених і спеціалістів; державна фінансова підтримка науково-технічного прогресу;

— підтримка необхідного рівня продовольчого забезпечення різних категорій населення на основі підвищення їх доходів та через соціальні програми для найбільш бідних прошарків населення;

— проведення політики раціонального харчування серед населення, спрямованої на роз'яснення принципів організації такого харчування, як фактору впливу на співвідношення продуктивних підгруп в структурі споживання, а відповідно, і виробництва продовольства тощо.

Агропродовольча політика в ринкових умовах має бути направлена на досягнення продовольчої безпеки країни, створення необхідних резервів продуктів харчування і сільськогосподарської сировини, підвищення рівня продовольчого забезпечення, платоспроможного попиту усіх верств населення, покращення якості продуктів харчування і сільськогосподарської сировини, забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Виділяючи національну продовольчу безпеку як генеральну ціль аграрної політики, науковці, які займаються продовольчою безпекою, пропонують зосередити увагу на наступних її аспектах: продовольчому, сільськогосподарському, зовнішньоекономічному, а також агропромислового.

Продовольчий аспект є вихідним в аналізі пріоритетів, оскільки слугує кількісному виразу основної цілі аграрної політики — продовольчій безпеці. Він визначає рівень забезпечення країни продовольством, у тому числі власного виробництва, обсяги необхідних резервів продуктів харчування і сільськогосподарської сировини, а також фізіологічні та платоспроможні межі попиту на продукти харчування на внутрішньому ринку, та характеризується показниками існуючої структури споживання і його фізіологічними нормами.

Сільськогосподарський аспект показує використання аграрного потенціалу країни у виробництві необ-

хідних обсягів сільськогосподарської сировини та продовольства і характеризується відповідними показниками ефективності сільського господарства: урожайність культур, продуктивність тварин, продуктивність сільськогосподарських угідь, продуктивність праці, рентабельність виробництва, фондівдача тощо.

Агропромисловий аспект дозволяє зробити аналіз матеріально-технічної бази сільського господарства та оцінити потенціал і ефективність переробних галузей, стан функціонування маркетингової сфери.

Зовнішньоторговий аспект відображає взаємозв'язок світового і внутрішніх сільськогосподарських ринків, що характеризується показниками обсягів імпорту і експорту кожного із продуктів; балансами ввезення і вивезення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування; цінами на різні види сільськогосподарської продукції і продовольства власного і імпортного виробництва, відношенням їх рівня на внутрішньому і світовому ринках; показниками кон'юнктури зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції і продовольства тощо.

На нашу думку, доцільно виокремити ще один важливий аспект, без урахування якого досягнення стабільної продовольчої безпеки неможливе, це — соціальний аспект агропродовольчої політики.

Соціальний аспект охоплює питання платоспроможного доступу населення до продовольства, соціального захисту малозабезпечених категорій населення, посилення адресності соціальної політики, досягнення селом рівних з містом умов отримання реальних грошових доходів та соціального обслуговування, однакових умов соціального забезпечення для всіх груп населення незалежно від виду трудової діяльності та місця проживання тощо.

Забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах, на нашу думку, розширює поняття "аграрна політика" до поняття "агропродовольча політика". Ще в 70-х роках такі авторитетні міжнародні організації, як ФАО, ВООЗ обґрунтували необхідність поруч з вирішенням проблеми підвищення продуктивності праці в сільському господарстві та інших галузях АПК та покращання системи розподілу доходів, включити в цілі аграрної політики забезпечення здорового харчування.

Поєднання аграрної політики із заходами з покращання здоров'я населення на основі раціонального харчування широко використовується нині в економічно розвинутих країнах. У США рівень харчування населення, його відповідність раціональним нормам відслідковує Департамент по сільському господарству, який, відповідно до отриманих даних, корегує продовольчу політику країни, веде роз'яснювальну роботу серед населення.

На жаль, у нас досі у більшості випадків забезпечення продовольчої безпеки в контексті аграрної політики розглядається як пріоритетна проблема лише сільського господарства. Таке розуміння і трактування зводиться тільки до виробництва сільськогосподарської продукції. Агропродовольчий комплекс включає виробництво, переробку, реалізацію та споживання продуктів харчування, що має бути охоплено єдиною системою управління, побудованою на принципі міжгалузевої інтеграції.

Визначальною вимогою продовольчої безпеки як на міжнародному рівні, так і на рівні держави є стабільне забезпечення продовольством у потрібній кількості. Однак продовольство недостатньо виробити. Треба створити такі умови, досягнення такого рівня доходів населення, таких цін на продовольство тощо, за яких гарантувалась би їх доступність для населення. Даний підхід охоплює як економічні, політичні, так і соціальні аспекти. З одного боку, це здатність мобілізувати внутрішні ресурси і агропромисловий потенціал країни для виробництва достатньої кількості продовольства, з іншого — здатність забезпечити продовольчі потреби населення, впливаючи на розмір його доходів.

Достатня кількість продовольчих товарів і їх доступність забезпечують соціальну і політичну стабільність в суспільстві, створюючи умови для економічного розвитку та зміцнення могутності і авторитету нашої держави.

ВИСНОВКИ

Продовольча безпека є пріоритетом агропродовольчої політики держави і базується на принципах самозабезпеченості, незалежності, доступності, якості. Головне завдання — створення ефективного агропромислового виробництва з метою найбільш повного забезпечення потреб населення в продуктах харчування незалежно від його платоспроможного попиту. Забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах розширює поняття "аграрна політика" до поняття "агропродовольча політика", об'єднуючи пріоритети аграрної політики з наукою про харчування.

Література:

1. Крисанов Д.Ф. "Пріоритет" в системі наукових поглядів на "проблему" // Економіка АПК. — 1997. — № 7. — С. 13—17.
2. Миценко І.М. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. — 204 с.
3. Трегубчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави — К.: Інститут економіки НАН України, 1999. — 56 с.
4. Юрчишин В. До проблеми розробки продовольчої (аграрно-продовольчої) доктрини України // Економіка України. — № 10. — 2001. — С. 4—11.